

LỄ TANG CỦA NG- ỒI GIA-RAI

NGUYỄN ĐÀO

Ng- ời Gia-rai rất quan tâm đến những ngày đáng ghi nhớ trong chu kỳ đời ng- ời. Với mỗi con ng- ời, khi chào đời, có lễ thổi tai để đ- ọc xác nhận là thành viên của cộng đồng, đến tuổi tr- ưởng thành có lễ thành niên, đám c- ới, lúc lìa bỏ cuộc đời có đám tang và cuối cùng là lễ bỏ mả (*pơ thi*). Bài viết này sẽ đề cập đến một trong những nghi lễ đã nêu, đó là đám tang của họ.

Đám tang của ng- ời Gia-rai có hai loại nh- sau:

- Của ng- ời chết bất đắc kỳ tử, nh- chết tai nạn, rắn cắn, cọp vồ, chết do sinh đẻ...

- Của ng- ời chết bình th- ờng, do ốm đau, bệnh tật.

1. Đám tang của ng- ời chết bất đắc kỳ tử

Ng- ời Gia-rai gọi đám tang của ng- ời chết bất đắc kỳ tử (chết không bình th- ờng) là *djairoyăng*. Khi có ng- ời chết theo kiểu này, đồng bào kiêng kỵ rất ngặt nghèo, nh- không đ- ọc đem xác vào làng, chỉ đ- ọc để ngoài làng, cấm thanh thiếu niên đến dự đám tang. Tổ chức và đến dự đám tang chủ yếu là ng- ời già trong dòng họ và bà con thân thuộc.

Khi có ng- ời chết dạng này, họ đem xác ng- ời chết để ngoài rừng, lấy chần đập và lấy chiếu quấn lại. Một nhóm ng- ời đ- ọc cử vào rừng chặt cây gỗ *sap* to, bỏ đôi ra đục thành hòm. Sau đó họ cho thi hài và những đồ đạc đ- ọc chia cho ng- ời chết vào hòm, đậy nắp kín. Lễ vật gồm có một con gà, một con heo làm thịt, một ghè r- ọu cần. Một ít thịt gà, thịt lợn, một ống lồ ô đựng r- ọu đ- ọc đặt gần chỗ quan tài nh- ng- ời ta không khấn. Đồng bào uống r- ọu một cách lặng lẽ, không đánh chiêng, đánh trống. Gần chiều đồng bào đem đi chôn, không làm nhà mồ, chôn xong ra về ngay. Sau đó, họ không bao giờ đến thăm nom và không làm lễ bỏ mả nh- đám tang của ng- ời chết bình th- ờng.

Khi quay trở về, gia đình ng- ời chết để sẵn một nồi n- ớc to và một đống lá cây *tongal*. Từng ng- ời dự đám tang lần l- ợt lấy một lá cây nhúng n- ớc vẩy vào chân tay mình rồi về nhà. Theo họ, làm nh- vậy là để xua đuổi hồn ng- ời chết xấu số đó ra khỏi ng- ời mình, để mình khỏi phải chết nh- vậy.

2. Đám tang của ng- ời chết bình th- ờng.

Theo quan niệm của đồng bào, ng- ời chết bình th- ờng là do thân (*yang*) nh- thân núi, thân sông, thân đất, do *ma lai*

bất hồn đi. Một ng- ời mất đi là một tổn thất, là nỗi buồn của cả cộng đồng làng. Bởi thế, đám tang th- ờng đ- ợc tổ chức rất chu đáo và long trọng, kéo dài 3-4 ngày. Lúc nào họ hàng, bà con, anh em ruột thịt có mặt đầy đủ mới đ- a đi chôn cất.

Khi ng- ời chết tắt thở, thân nhân lấy một dùm gạo bỏ vào miệng ng- ời chết, khóc than thảm thiết. Dân làng đến chia buồn với gia đình. Tiếng trống, công chiêng nổi lên chậm rãi báo hiệu buôn làng có ng- ời chết.

Ng- ời nhà đem chiếc chiếu mới trải ra đặt ng- ời chết lên, đầu đối diện với cột cái giữa nhà, chân h- ớng thẳng vào cửa chính rồi mặc áo mới và khố (váy) mới cho ng- ời chết. Tất cả những tang phục khác đ- ợc đặt lên thi hài, sau đó đắp chặn lại, nh- ng đầu ng- ời chết thì không đ- ợc che kín.

Tiếp theo, ng- ời ta còn làm những việc sau:

- Lấy một chiếc bát to và một chiếc ghè đặt cạnh gáy ng- ời chết.

- Đặt chiếc thúng kê bên phải đầu và bỏ một ít gạo vào trong đó.

- Giết gà, bỏ lòng ra, đem n- ớng thật chín rồi cho vào trong thúng.

- Nếu ch- a có quan tài thì việc làm tang có thể kéo dài vài ngày mới chôn cất.

- Những ng- ời có sức khoẻ đi tìm gỗ quý, hạ xuống, bổ đôi rồi đục thành hòm dài 2 mét. Gia đình họ hàng ng- ời chết giết gà, heo, lo cơm n- ớc cho những ng- ời đi làm quan tài ăn uống.

Một nhóm thanh niên mang gùi vào rừng lấy củi chuẩn bị để nấu n- ớng thức ăn. Họ đốt những đồng lửa lớn cho sáng để

buôn làng múa và đánh công chiêng. Một số nữ thanh niên khác thì đi hái lá để gói cơm, gói thức ăn cho khách đến dự đám tang.

- Quan tài làm xong, gia đình dựng chiếc lều tr- ớc sân nhà, để quan tài vào trong lều. Sau đó, họ khiêng thi hài bỏ vào quan tài, đập nắp lại thật kín.

- Để giúp đỡ gia đình có ng- ời chết, dân làng tự nguyện đóng góp thêm gạo, rau, r- ợu, chè. Đồng bào ở các làng lân cận đến mang theo ghè r- ợu, lợn, gà...

- Gia đình, bà con có mặt đông đủ, chuẩn bị mọi thứ phục vụ cho lễ tang.

- Chủ nhà dắt trâu hoặc bò cột vào chỗ cây nêu gần lều. Bà con họ hàng đến gần con trâu, rồi chủ nhà gọi hồn ng- ời chết để hồn nhận những vật cúng. Nội dung bài cúng nh- sau:

Nh□ quả rơi khỏi chòm

Nh□ cành cây rơi khỏi thân

Nh□ cây đổ xuống đất

Không bao giờ sống trở lại nữa

Rời bỏ cha mẹ, anh em, họ hàng

Vĩnh biệt bến n□ ớc

N□ ơng rẫy, buôn làng

Đi miết không bao giờ trở về

Gia đình cúng theo một con trâu

Ng□ ời hãy lên nhận

Ng□ ời ra đi

Đừng về giày vò gia đình

Đừng về bắt anh em, họ hàng

Công chiêng nổi lên một hồi dài, sau đó ng- ời ta giết trâu đem thui để làm thịt.

- Một ghè r- ợu thật to, gọi là ghè r- ợu gốc (*topaiphun*) của chủ làng tặng, còn

những ghè r-ợu của họ hàng, buôn làng đ-ợc buộc kế tiếp nhau thành một dãy dài bên phải lều.

- Bà con họ hàng, kẻ giết heo, ng-ời thui gà chuẩn bị làm lễ tang.

- Thanh niên gọi nhau, đi lại tấp nập khiêng n-ớc đổ vào ghè r-ợu chuẩn bị uống.

- Gan, thịt thăn, đùi, da đựng trong bát đặt cạnh ghè r-ợu gốc. Từng ng-ời trong gia đình lấy cái que gạt n-ớc trên miệng ghè (kahtopai) và khấn rằng:

*Chúng tôi đã giết heo, gà, trâu
Ông (bà) đừng về giày vò gia đình
Đừng về dọa bà con, họ hàng
Mọi thứ chúng tôi đã chia đầy đủ*

Một nửa số thịt đã cúng thì đem đến bỏ vào thúng đặt ở gần chỗ quan tài, phần còn lại để uống r-ợu.

Sau đó cuộc uống r-ợu bắt đầu. Những thanh niên rủ nhau đánh công chiêng múa xung quanh khi uống r-ợu. Ng-ời già nhất trong gia đình uống tr-ớc, rồi đến già làng và sau đó là thân nhân, họ hàng có ng-ời chết. Tiếp đó, ng-ời trong buôn làng uống r-ợu theo thứ tự: ai đến tr-ớc thì uống tr-ớc. Cuối cùng là những nam, nữ thanh niên, trẻ con đánh trống, công chiêng phục vụ lễ tang. Khi đến l-ợt uống r-ợu thì ng-ời khác thay đánh công chiêng; ai mệt thì nghỉ. Tối thanh, thiếu niên nghỉ đánh công chiêng thì đến tối ông già lại tiếp tục đánh. Khi buồn ngủ thì ngừng đánh công chiêng và tiếp tục uống r-ợu.

Sau đó ng-ời ta uống những ghè r-ợu ngon do khách mang tới. Nam nữ thanh niên mời nhau uống suốt đêm. Những ng-ời đầu bếp lo nấu thức ăn chu đáo để mọi ng-ời uống r-ợu.

Đến nửa đêm gia đình đem cơm, thịt đồ đặc đ-ợc chia bày ra trên chiếu bên phải quan tài, tất cả con cháu, họ hàng ng-ời chết đến than khóc thảm thiết. Tiếng trống, công chiêng nổi lên gọi lên nỗi đau th-ơng, nhớ nhung đối với ng-ời chết.

Khi tiếng khóc ng-ưng lại, mọi ng-ời tiếp tục đánh công chiêng, cầm tay nhau múa quanh túp lều để tiễn biệt ng-ời chết và uống r-ợu cho đến sáng.

Ngày hôm sau, khi mặt trời đã lên cao, họ mới nghỉ để ăn cơm. Gia đình, họ hàng lại đem ra những ghè r-ợu mới, những ng-ời làng khác cũng đóng góp thêm. Đến chiều, ng-ời trong gia đình đi đào huyết để chuẩn bị chôn.

Quan niệm của đồng bào, khi có ng-ời chết, nếu giết nhiều gia súc, ăn uống linh đình kéo dài vài ngày sẽ chứng tỏ gia đình đó rất th-ơng tiếc ng-ời đã mất. Còn họ hàng, buôn làng đóng góp nhiều rau, gạo, gà, lợn và r-ợu sẽ biểu hiện sự thông cảm sâu sắc với tang chủ. Việc đánh công chiêng, nhảy múa liên tục, một mặt để dịu nỗi đau cho gia đình ng-ời chết, song mặt khác còn thể hiện sự quan tâm đặc biệt của cộng đồng buôn làng.

Trong đoàn ng-ời đ-a tang, những ng-ời đánh trống, công chiêng, múa đi tr-ớc, tiếp theo là 4 ng-ời khiêng quan tài và cuối cùng là thân nhân và những ng-ời trong buôn làng. Đến nửa đ-ờng thì đoàn

ng- ời dừng lại, và quan tài đ- ọc đặt xuống. Ng- ời ta đánh công chiêng, đánh trống, múa xung quanh quan tài khá lâu mới tiếp tục đ- a thi hài đến huyết để chôn. Đến nơi, ng- ời ta mở nắp quan tài ra để ng- ời nhà nhìn mặt ng- ời chết lần cuối cùng và đổ thêm gạo, nhét thêm vào quan tài những đồ không công kênh. Sau đó, họ đập nắp quan tài lại, hạ huyết, đắp đất lên, rồi lấy tro bếp rắc thật đều trên mộ và lấy thúng úp lại.

Sáng hôm sau, gia đình đem theo thịt r- ọu đến mở cửa mả (*epku*) và uống r- ọu cho đến tận tối mới về.

Theo tín ng- ỡng của dân tộc Gia-rai, ng- ời ta còn căn cứ vào dấu vết trên mộ để đoán ng- ời này chết vì mắc hơi con trâu, con lợn, hoặc làm n- ơng rẫy không hợp với tục lệ của buôn làng...

Để tránh sự chết chóc trong gia đình, họ phải giết trâu làm lễ cúng thần nhà (*yang sang*) cầu mong thần phù hộ cho gia đình khoẻ mạnh, thu hoạch n- ơng rẫy tốt và giàu sang.

Đám tang nh- trên th- ờng diễn ra đối với gia đình bình th- ờng, còn với những gia đình giàu có, nhiều con gái, họ hàng đông thì thi thể có thể để tới 6-7 ngày mới đi chôn. Mỗi đêm, có thể giết 1-2 con trâu, bò và nhiều con lợn. Còn việc ăn uống, đánh công chiêng và múa diễn ra suốt đêm.

Nếu ng- ời chết là cha, mẹ, ông, bà, nhất là con gái đầu lòng, việc làm tang lễ rất linh đình và lãng phí. Con cháu thì nhau giết gia súc, ăn uống thoải mái. Theo

họ, làm nh- thế mới tỏ hết lòng th- ơng tiếc đối với ng- ời thân đã mất.

Ng- ời Gia-rai còn có tục chôn chung. Việc chôn chung là thể hiện lòng th- ơng tiếc đối với ng- ời chết. Theo suy nghĩ của họ, khi còn sống, ng- ời ta sinh hoạt vui chơi, làm n- ơng rẫy đều có nhau, nên khi chết phải chôn chung cùng một quan tài để hồn ng- ời chết đ- ọc bên nhau. Những ng- ời đ- ọc chôn chung th- ờng là trẻ con, vì việc làm quan tài khác tốn nhiều thời gian; hay những thân nhân bị chết của gia đình quá nghèo, neo đơn không có khả năng làm quan tài mới. Tuy nhiên, có những gia đình giàu có, con cháu đông đúc mà vẫn duy trì tục chôn chung.

Để chôn chung, sau khi làm tang lễ cho ng- ời mới chết xong, đến chiều 1-2 ng- ời đ- ọc cử đi đào nấm mồ cũ, thấy nắp quan tài thì dừng lại. Trình tự đi chôn diễn ra nh- đã trình bày ở trên. Khi đ- a thi thể đến huyết, ng- ời thân thích trong gia đình mở nắp quan tài, bỏ thi hài ng- ời chết vào rồi đập nắp lại, bới đất đắp nh- cũ. Ng- ời nhà khóc than khá lâu rồi về nhà.

Qua những cứ liệu trên, có thể thấy, ng- ời Gia-rai rất coi trọng việc tổ chức tang lễ cho ng- ời chết. Những nghi lễ này thể hiện nét văn hoá độc đáo của đồng bào. Tuy nhiên, việc tổ chức đám tang nh- vậy đòi hỏi tốn kém nhiều thời gian và vật chất. Trong t- ơng lai, nghi lễ này cần đ- ọc tiếp tục nghiên cứu để bảo tồn những nét văn hoá đặc sắc, song những yếu tố không còn phù hợp cũng cần phải đổi mới cho thích ứng với điều kiện kinh tế, xã hội và nếp sống của địa ph- ơng.